

તડકામાં તાપણું કરનારાં આપણો

રોજ ઊગતો દિવસ બધા પોતપોતાની રીતે જીવે છે; કોઈક સપનું સાચું પડવામાં, કોઈક સાચા પડેલા સપનાંને ઊજવવામાં, કોઈક સપનું આવે એની રાહ જોવામાં અને કોઈક દિવસને ખબર ન પડે એમ જીવવામાં પસાર કરે છે જીવન! ઉઝરડાને ગમતું હશે આપણી સાથે રહેવાનું? જીવન કેવો છેતરામણો શબ્દ છે! જીવીએ છીએ અને પકડાતો નથી! અનુભવીએ છીએ, પણ દેખાતો નથી! વળાંકોને સીધા કરવામાં વીતેલાં વર્ષો હવે સીધાં થયાં પછી અળવીતરી મોજને યાદ કરે છે; પેનની શાહીને દૂધની જેમ તર નથી લાગતી! તર દૂધ કે ચા કે ગરમ વસ્તુ પર જામી જાય એ શક્ય છે. ‘તર’ મનમાં ને મનમાં જાણ બહાર મોટી થતી જાય ત્યારે મુશ્કેલી માઝા મૂકે છે... જીવનનાં ઘણાં ખરાં વર્ષો સમયને સમજાવવામાં અને જે સમજી શકે એમ છે, એમને મનાવવામાં વીતે છે; નસીબ અને પ્રારબ્ધ એક જ બાપના બે દીકરાઓને વહેંચીને આપેલો ધંધો છે, જ્યાં મહેનત ઘૂટક પગારે નોકરી કરે છે...

વિચારો પણ જન્મ અને મરણ લઈને આપણામાં જીવે છે. વાત તો બધી વિચારને જ લાગેવળગે છે. એકાંત પણ વિચારનો નાનકડો ટાપુ છે, જ્યાં આરામ કરવા માટે એને કોઈની પરમિશન લેવી પડતી નથી. થાક લાગે છે અને આરામ કરીએ છીએ એ વાત પછી પણ થાક ઊતરી જ જાય છે એવું ઓછું બને છે! સ્થળ બદલવાથી જળનો સ્વાદ બદલાય છે. જળનો સ્વભાવ તો એક જ રહે છે. જીવન એક જ છે. દરેકની પાસે એ અલગ અલગ રીતે ખૂલે છે. મળ્યા પછી અધૂરી રહી ગયેલી વાતોની જેમ વિચારોને મળીએ છીએ અને બીજો વિચાર આપણને બોલાવતો થાય છે અને મળ્યા છતાં અધૂરા રહી જવાય છે. સમય, એકાંત અને વિચારો એકબીજાને સરખી રીતે

મળે છે ત્યારે તરણેતરનો મેળો બની જાય છે. સમય હોય છે ત્યારે એકાંત નથી હોતું! એકાંત હોય છે ત્યારે સમય અને વિચારોને નથી બનતું અને ત્રણેય મળે છે ત્યારે જીવન ક્ષણોને રિવાઈન્ડ કરવામાં માને છે. આપણી અને આપણા ઈશ્વર વચ્ચે વેંતછેટું નહીં, પણ ‘વહાલછેટું’ અંતર છે... આપણું પ્રભુત્વ જાળવવામાં પ્રભુતા સાથે આપણું વાજિંત્ર સૂર ખોઈ બેસે છે. જીવન જેને શોધે છે તે માણસમાં રહેલી માનવતાનું સરનામા વગરનું સ્થળ છે..

યૂ-ટ્યૂબથી યાદો ‘ડાઉનલોડ’ થાય છે, જીવન નહીં! વોટ્સ-એપના ગ્રૂપ મેસેજમાં લાગણી નથી હોતી! સંબંધોનું હાજરીપત્રક ફોર્વર્ડ કરેલા મેસેજને ‘વાહ વાહ’ કહે છે. જીવન વસ્તુ નથી, વસ્તુમાં જીવન હોઈ શકે છે. પ્રત્યેક પળ, પ્રત્યેક કલાક, પ્રત્યેક દિવસ અને આખું જીવન એક ઝબકારા માટે રાહ જુએ છે. આ ઝબકારો થાય છે ત્યારે ઉત્તમ સર્જનનું નિર્માણ આપણા દ્વારા સર્જાતું હોય છે... આ ઝબકારો એટલે આપણી ઓળખ! આ ઝબકારો એટલે નેમ-પ્લેટમાં અટકી ગયેલી ઓળખાણને સાચો ઓપ આપવાની મથામણ! આ ઝબકારો એટલે બ્રહ્માંડના ચૈતન્ય સાથે તાર વગર સધાતો અણસારો! આપણામાં આપણે સ્વાર્થીભાવથી જીવીએ છીએ. એકબીજાના સંબંધ સાચવવામાં કે અંદરથી ખાલી થઈ ગયેલા આપણે એકબીજાને કેટલા ભરેલા છીએ એ દર્શાવવામાં સમય વિતાવીએ છીએ. આપણે આપણામાં જાગી જઈશું, ત્યારે આપણે બીજાને બતાવવામાં નહીં, અંદર જેટલું ખાલી પડ્યું છે એને વધારે ખાલી કરવામાં જીવન વિતાવીશું!

રસ્તો એક જ છે અને હમસફર આપણે જ છીએ! વારેતહેવારે લોકોને ડિપ્રેશન, ટેન્શન, રડવું આવી જાય છે... આવું જોઉં છું ત્યારે એવા લોકો પર દયા પણ નથી આવતી! પોતાની જાતને એટલી નબળી પાડી નાખવાની કે બીજાઓ આપણી ઉપર હાવી બની જાય! એનો મતલબ તો એ જ થયો કે તમે એ લોકો માટે જિવતા હતા! તમારા માટે નહીં! આપણા માટે, પોતાને માટે, ડાળીઓ, પાંદડાં, થડ, મૂળ ભેગાં બનીને જ જીવવું એટલે તડકાની વચ્ચે તાપણાને વફાદાર રહેવું! વરસાદની વચ્ચે ઝાકળની કુમાશને ટકાવી રાખવી. અશક્ય હોય એવી વાતને શક્ય હોય છે એમ માનીને વળગી રહેવું! સમય તો સરખો જ છે, એકથી બાર કાંટામાં જ સમાયેલો છે. સમયના કાંટાથી કંટાળાના કાંટાને કાઢી નાખવાનો છે. નિંદાથી ડિપ્રેશન

આવે તો સમજવું કે તમને સન્માન વધારે ગમતું હતું! પોતાની વ્યક્તિથી ટેન્શન આવે તો સમજવું કે આપણે સંબંધમાં જીવ્યા જ નથી. વિરહમાં રડવું આવે તો યાદ રાખવું કે મિલનમાં છૂટા પડવાની ઉતાવળ વધારે હતી! જીવન ખાનાંઓમાં વહેંચીને જીવીએ છીએ આપણે! ડાળીઓ, પાંદડાં, થડ, મૂળ ભેગાં બનીને જ વૃક્ષ બને છે. સપનાંઓ, પીડાઓ, હાસ્ય, આનંદ, સંબંધો ભેગાં મળીને જીવન બને છે... બધા એકબીજાથી શોભે છે અને એમને કારણે જીવનની શોભા છે...

પગ છે એટલે ચાલવા મળ્યું છે, આંખો છે એટલે જોવા મળ્યું છે, હાથ છે એટલે હૂંફ મળી છે, નાક છે એટલે સુગંધ આવે છે. મળ્યું છે તો માણવું અને મમળાવવું મહત્ત્વનું છે... પગ થાકવા માટે નથી, આંખો રડવા માટે નથી, હાથ વૈતરું કરવા નથી આપ્યા, નાકનું ટેરવું હંમેશાં ચડેલું રહે એ વાજબી નથી! જીવન પસાર થઈ જાય એ પહેલાં જીવનમાંથી પસાર થતાં રહીએ... હોળીની જવાલાના તેજમાં સ્નાન કરીને શરીરને ગુલાલથી રંગી નાખવાની રાહ જોવાય છે. પ્રોમિસ આપ્યા વગર પળાતી પ્રતીક્ષાને ભક્તિના રંગનો દરજ્જો મળ્યો છે. જીવન આપણી રાહ જુએ છે. રાહ જોવામાં વીતે છે એ પણ જીવન જ છે...

ઓન ધ
બિટ્સ

આમ તો ચારે તરફ અંધાર છે,
તું મળે છે એટલે તહેવાર છે.
ડૂબતો કાયમ રહ્યો છું ભીતરે,
નાવડીનો ક્યાં મને આધાર છે.

— પ્રશાંત સોમાણી

પવનનું પ્રવચન...

આનંદની આચારસંહિતા

થોડા વિચારોએ મનમાં સળવળાટ ઊભો કર્યો છે. સળવળાટ એ જ જીવન... અજંપો અને મળ્યા પહેલાંનો રોમાંચ અવર્ણનીય છે. જિંદગી જીવવા માટે છે અને વિતાવવા માટે નથી એની ખબર તત્કાળ પડવી જોઈએ... મારો સળવળાટ જૂનો છે. વળી એ સળવળાટ વિચારોએ ઊભો કરેલો છે. વિચારોનું વતન છે મન... પવન જેમ બારીમાંથી આવીને બારણામાંથી જતો રહે છે એમ વિચારો હૃદયથી મન સુધી આવન-જાવન કરે છે. આ આવન-જાવન એ જ જીવન... બંધિયાર પાણી ડહોળાઈ જાય છે એમ જ વાણી પણ વહેતી જ રાખવી... વહેતી વાણી એટલે વિચારોને તેડીને ભાષા ઉપર સવારી કરાવે તે! આવા વિચારોનો સળવળાટ હવે પછી કાગળ પર ઉતારું છું. એક વાક્યનો બીજા વાક્ય સાથે કોઈ જ સંબંધ નહીં હોય, પણ બધાનો નાતો એક જ છે... આપણામાં સળવળાટ ઊભો કરવાનો નાતો...! આ વિચારો જેમ આવે છે એમ કાગળ પર ઉતારીને રોમાંચ અને અજંપો અનુભવવાનો પ્રયત્ન કરું છું...

પ્રેમના હેન્ગર ઉપર વાસનાનાં કપડાં લટકે છે અને પ્રેમના હેન્ગરને ઉપાસનાનો કાટ લાગ્યો છે. આંખો બંધ થાય છે ત્યારે દૃશ્યો મૌન બની જાય છે... દૃશ્યોને મજા પડે છે ત્યારે આંખોમાં ચમક દેખાય છે... વર્તારો નામનો શબ્દ મોબાઈલ અને ઇન્ટરનેટનો યુગ ભૂલી ગયો છે... 'કુદરત' દીવાલ પરનું ચિત્ર બની ગઈ છે... પૈસો અસહકારનું આંદોલન કરે છે... ત્યારે બજારમાં મંદી પ્રવેશે છે. હાથ મિલાવવા જેવા રહ્યા નથી અને હૂંફ ખરબચડી થઈ ગઈ છે. વીંટીને આંગળીઓનો ભાર લાગે છે... લખવાનો શબ્દ વલખવાનું મૌન બની ગયો છે... ઉપરાણું લેવા માટે વસ્તુઓ પાસે જવું પડે છે. ફેશન વળ ખાય છે ત્યારે આળસના સળ દેખાય છે. મુલાકાતનો

સાપ આત્મીયતાને ડસે છે... મનુષ્ય ઈશ્વરનું ધીમું ઝેર છે... શ્રદ્ધાનું સાચું માપ શંકા કાઢે છે... અને નવાઈની વાત તો એ છે કે સમાધાન શ્રદ્ધાનાં કપડાં સીવે છે... દીવો અજવાળાને શોધવા નીકળ્યો છે... અને અંધારું દીવાને ખરીદવા માગે છે.. કોડિયું પોતાની મોનોપોલી વીસરાઈ જશે એવું માનીને ફરીથી માટી ભેગું થઈ જવાની ઉતાવળ કરે છે...

જળ અને વાદળ એક હોવા છતાં દરિયા વગર અધૂરાં છે. પુસ્તકો વડીલોએ ચીંધેલી આંગળી જેવા છે.. જેમને અનુસરવાથી આપણને અંતે... તો લાભ જ થાય છે... 'વિરહ' કોઈએ જોયો નથી, બધાએ અનુભવ્યો છે. વિરહ એટલે મિલનની જન્મભૂમિ....! લખી લખીને થાકી જતા હાથ શબ્દોને શાબાશી આપે છે. સિગારેટની રાખની જેમ આનંદ ખરવો ન જોઈએ. એના ધુમાડાની જેમ ઉપર ઊઠવો જોઈએ... અરીસામાં દેખાતી દુનિયા એક માણસની હોય છે અને વખત આવ્યે એ જ માણસ આખી દુનિયાનો અરીસો હોય છે. બીજાને સારું લગાડવા માટે સાહિત્યનો શોખ રાખવો એ માળી માટે બગીચો ઉછેરવા જેવી વાત છે...! જે લોહીના છે તેને લાગણી બનતાં વાર નથી લાગતી... જે લાડમાં છે એને લાલસા બનતાં વાર નથી લાગતી...! કેલેન્ડર સમયનું પાનું ફેરવે છે અને દિવસ પૃથ્વીને ફેરવે છે. મનમાં ચગદાઈ જતાં ટ્રાફિકને સામેવાળાનો ચહેરો જોઈને અભયારણ્યની વાહન ચલાવવાની સ્પીડ યાદ આવે છે! આનંદને આચારસંહિતા લાગુ નથી પડતી, કારણ કે એણે સુખની સામે ચૂંટણીમાં ઊભા રહેવાનું નથી હોતું...!

પવનના પ્રવચનને સુગંધ શ્રદ્ધાથી સાંભળે છે અને લહેરખીની ઊંઘ ઊડી જાય છે... સપનાંનો દરવાજો ખોલીને ઊંઘ ભાગતી હતી ત્યાં જ નસકોરાંએ એને પકડી લીધી છે. સારી વ્યક્તિ જીવનમાંથી ચાલી જાય છે ત્યારે નવી પેન કોઈને લખવા આપી હોય અને પાછી ન મળે એવી અનુભૂતિ થાય છે...! આંસુને આઈસ-ટ્રેમાં મૂકવાથી સ્મૃતિની ભરતી-ઓટમાં ફરક પડવાનો નથી... પટકાઈને પાછાં એનાં એ જ થઈ જતાં મોજાં દરિયાની વિશાળતાને સંકોચાઈ જવાની સાંત્વના નથી આપતાં...! પાનખર પાસે ખરવાનું ઓફિશિયલ લાઈસન્સ છે, પરંતુ નવા ઊગેલા પાંદડાં પાસે, પાનખરનું લર્નિંગ લાઈસન્સ હોય છે... વસંત લાઈસન્સમાં નથી માનતી! ઊગવાની લહાયમાં માને છે...!

હરખ હૂંફનું ઉદ્યાન છે, ડૂમો વરસાદનું વ્યસન છે. પ્રેમ મનની બારી છે... લાગણી આકાશની ઓળખ છે... કૂરતા કામની કટારી છે... ખૂશ્બુ ઝાકળની સવારી છે... બધા જ પોતાનામાં વ્યસ્ત છે. બધા જ પોતાની પ્રામાણિકતા પ્રમાણે અસ્ત-વ્યસ્ત છે... બધા જ માફકસરની મમતાથી મસ્ત છે... પુરુષને ચેન્જ જોઈએ છે અને સ્ત્રીને ચાન્સ જોઈએ છે. ચેન્જ અને ચાન્સની મહત્તાએ આપણામાં રહેલા માણસને ન-ફિકરો બનાવી દીધો છે...

સળવળાટ રોકાવાનું નામ લેતો નથી... થોડી કશ્મકશ પછી આજ પૂરતો માન્યો છે. ઊભરો ઢોળાઈ જાય એ પહેલાં ગેંસ બંધ કરવો જરૂરી છે. વિચારોનું પણ એવું જ છે... એક પાટાની ટ્રામ પર ચાલતા આ વિચારો રેશનકાર્ડથી મુક્તિ અપાવીને આપણને પોતાના ચાર્ડમાં મુક્ત રીતે ફરવાનું ઇજન આપે છે... સળવળાટ એ સફળતાના મંદિરનું પહેલું પગથિયું છે, જેના ગર્ભદ્વારમાં સહજતાની મૂર્તિ છે... સ્ફૂર્તિ છે...

ઓન ધ
બિટ્સ

કદી માંગ્યા વગર જોજે,
બધું માંગ્યા વગર મળશે.
તને પણ રાહબર જોજે,
બધું માંગ્યા વગર મળશે.

— અંકિત ત્રિવેદી

ખુશવંત સિંહ : આબરૂનો ઊંચો દરજ્જો

જાણીતા લેખક, પત્રકાર, વિચારક અને મોજીલા માણસ ખુશવંત સિંહે 2જી માર્ચની બપોરે ૯૯ વર્ષની વયે દેહ ત્યાગ કર્યો. ફેબ્રુઆરીની બીજી તારીખે એમણે જન્મદિવસ ઊજવ્યો! ચિક્કાર અને ધોધમાર જીવ્યા. મોટાં મોટાં મેંગેઝિનોના તંત્રીપદને શોભાવ્યું, એની નકલોમાં ધરખમ ઘટાડો થઈ રહ્યો હતો ત્યારે એના વેચાણને અગ્રસ્થાને પહોંચાડ્યું! એમની બાયોગ્રાફી ‘એબસલ્યુટ’ના નામે પ્રકાશિત થઈ છે. મૃત્યુના છેક આગલા દિવસ સુધી લખતા રહ્યા. છેલ્લાં લખાણોમાં મૃત્યુની રાહ જોતા હોય એવું લાગે છે. જે જીવ્યા તે ઘણું જ લખ્યું છે અને લખ્યું છે તેવું જ આરપાર જીવ્યા છે. એમણે કહેલું કે હવે અલવિદા અને ડિપાર્ટ થવાનો સમય છે. મરણના વિચારો આવે છે, પણ એનાથી ઊંઘ ઊડી જતી નથી! છેલ્લા દિવસે છાપાંમાં આવતી મરણનોંધમાં એમનું નામ શોધતા હતા! એક વાર તો પોતાની શ્રદ્ધાંજલિ પણ પોતે જ લખી નાખેલી! જાણીતા કવિ-નવલકથાકાર વિક્રમ સેઠે એમને ‘કટાક્ષલેખનના કુંવર’નું બિરુદ આપેલું! શબ્દને વરેલા સાધકોમાં જૂજ લેખકોને જ આટલી પ્રસિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા સમાંતરે મળે છે. ખુશવંત સિંહ એમાંના એક છે. (હતા નહીં..)

મૂડ એ જ એમની મૂડી! ઇન્દિરા ગાંધીની ઇમરજન્સીને એમણે ટેકો આપેલો! એ શું કરે એ કશું કહી કે કળી શકાય નહીં. વળી એ જ ઇન્દિરા ગાંધીએ અમૃતસરના મંદિરમાં લશ્કર મોકલ્યું ત્યારે પદ્મભૂષણનો ખિતાબ પાછો આપી દીધેલો! નિખાલસતા એમનો નશો હતો! એમનાં પુસ્તકોનાં ટાઇટલ અને એમાં આવતી એમની તસવીર પણ એમના વ્યક્તિત્વનો એક ભાગ છે. વાચકોના દિલમાં એમનું સ્થાન હમેશાં ખાલી રહેવાનું! એમની

કોલમના સત્તરેક ભાષામાં અનુવાદ થતા હતા! ગુરુ નાનકના ચાહક હતા! લોકોની વચ્ચે જીવ્યા પણ ખૂબ એકાંતપ્રિય રહ્યા! એમણે જાતે જ કબૂલાત કરેલી કે મારું દિલ બહુ બદમાશ છે. એમણે એક પુસ્તક લખ્યું જેનું નામ 'વિમ્બેન ઈન માય લાઇફ'. પોતાના જીવનમાં આવેલી સ્ત્રીઓ વિશે એમણે પુસ્તક તો લખ્યું, પણ એ પુસ્તક એમની પત્નીને અર્પણ કર્યું!

૨૦૦૧માં એમનાં પત્નીનું નિધન થયું પછી એમણે એકલતાને માહું ન લાગે માટે એક લેખ એમની પત્નીને ઉદ્દેશીને લખ્યો. એમાં લખ્યું કે તું નથી ત્યારે પથારીની બંને બાજુથી ઊતરવાનું સુખ મને ફરીથી પ્રાપ્ત થયું છે. વળી, જે ક્રિયાઓ હું તારી હાજરીમાં સંકોચથી કરતો હતો તે હવે ખુલ્લેખુલ્લી રીતે કરી શકું છું, જેમ કે વાછૂટ! આવાં કિંદાદિલ અને મનમાં આવેલા તમામ વિચારોને સંકોચ વગર લખનારા લેખક હતા ખુશવંતસિંહ! એમણે કબૂલેલું કે મને ખરાબ વિચારો પણ આવે છે અને સુખના વિચારો પણ આવે છે. સુખ વિશેની તેમની માન્યતા શરીર તંદુરસ્ત હોવું જોઈએ ત્યાં પૂરી નથી થતી, પણ બેન્ક બેલેન્સ પણ હોવું જોઈએ એવું તેઓ માને છે. બેન્ક બેલેન્સ એટલે કરોડપતિ થવું નહીં, પરંતુ હાથ ખેંચમાં ન હોવો જોઈએ! જરૂરિયાત સંતોષાઈ જવી જોઈએ! એમને કવિતાઓનો ખૂબ શોખ હતો! પંજાબી-હિન્દી-ઈંગ્લિશ કવિઓના જીવંત સંપર્કમાં તેઓ રહ્યા. એમનું ગમતું કાવ્ય રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનું 'એકલો જાને રે' છે...

સત્તાણું વર્ષની વયે એમણે 'ફ્રી થિંકર્સ પ્રેયર બુક'નું સંપાદન કર્યું. જેમાં નાનકથી લઈને બાઈબલ, ગીતા, કુરાન અને તાઓ સુધીના ગ્રંથો - વિચારકોનાં સુવાક્યો છે. એમનાં પોતાના મંતવ્યો પણ છે. આજીવન નાસ્તિક રહ્યા ખુશવંત સિંહ! સવારે વહેલા ઊઠીને પ્રાર્થના કરવામાં સમય વિતાવવા કરતાં લખવામાં રચ્યા-પચ્યા રહેવાનું એમને બહુ ગમતું હતું! વેશમાં શીખ, પરંતુ વિચારોથી નાસ્તિક નખશિખ એવા ખુશવંત સિંહના પુસ્તક 'ફ્રી થિંકર્સ પ્રેયર બુક'માંથી જીવનમાં પચાવવા જેવા વિચારો અહીંયાં પ્રસ્તુત કરીને એમને 'ઓફબીટ' શ્રદ્ધાંજલિ આપું છું. ભારતીય ભાષાના આ ઓફબીટ સર્જકે કરેલાં જીવનકાળ દરમિયાનનાં તમામ પુસ્તકો એમનાં ચૂંટેલાં પુસ્તકો છે. હવે ખુશવંત સિંહ દ્વારા સંપાદિત થયેલા વિચારો આપને માટે...

- 'સારો સૈનિક લડાયક નથી હોતો અને લડાયક ક્યારેય ગુસ્સે નથી થતો!

- જેણે પ્રેમ કર્યો જ નથી એ ઈશ્વરને જાણતો નથી.
- જેના બે અર્થ થતા હોય એવું ક્યારેય ન બોલવું.
- જુઓ, યાદ રાખો અને ભૂલશો નહીં!
- તમને મેળવ્યાનું અભિમાન ન હોવું જોઈએ અને ગુમાવ્યાનો વસવસો ન હોવો જોઈએ!
- ઈશ્વર સર્વોપરી છે, સત્ય છે અને એના નામમાં વિશ્વનો પ્રેમ સમાયેલો છે, ગુસ્સો સમય અને એનર્જીને વેડકે છે.
- તમે એને ભૂલી નથી શકતા તો એમાંથી બાદ થઈ જવાનું શીખો.
- સત્યથી વધારે મજબૂતાઈ કશામાં નથી.
- મંદિર કે ચર્ચ કરતાં દીવાદાંડી વધારે મદદરૂપ થાય છે.
- હાથ વધારે મદદ કરે છે જ્યારે હોઠ પ્રાર્થના કરવામાં સમય વેડકે છે.
- ધર્મના નામે માણસે પોતાની મોરાલિટીને હાઈજેક કરી છે!
- ઈશ્વર બોલીને ગયા છે છતાં વિશ્વ માનવા તૈયાર નથી.
- સમાજમાં સચવાયેલી લેખકોની આબરૂનો ઊંચો દરજ્જો એટલે ખુશવંત સિંહ!

ઓન ધ
બિટ્સ

વર્ક ઇઝ વર્શિપ,
વર્શિપ ઇઝ નોટ વર્ક
- ફ્રી થિંકર

ક્ષણનું સૌંદર્ય

ફણ પૂરો થવામાં છે. ચૈત્ર અને વૈશાખના વાયરા રાહ જુએ છે. પાંદડાંઓ, ફૂલો, પ્રકૃતિ ફાગણના નવાનક્કોર રંગો પહેરીને ઉન્માદમાં જીવે છે. એમને જોઈએ છીએ અને આંખોને ટાઢક મળે છે... ‘ખીલવું’ એ પ્રકૃતિનો સ્વભાવ છે અને માણસનો ‘સ્વ’ભાવ છે. મુરઝાયેલા માણસો બીજાને ખીલવવાનું શીખવે છે... ‘ખીલવું’ એટલે ક્ષણમાં જીવવું... આચાર્યો-ભગવંતો જેને ધ્યાન કહે છે... ગુલાબને જોઈએ અને જોતાંવેંત એની પાંખડીઓને પંપાળવાનું મન થાય એ સમયે તમારામાં ગુલાબ અને ગુલાબમાં તમે હોવ છો! જિંદગીની પ્રત્યેક ક્ષણમાં આપણે અને આપણામાં પ્રત્યેક ક્ષણ હોવી જોઈએ...

ભગો ચારણ એક પદથી ગુજરાતી કવિતામાં અમર બન્યો છે. જ્યારે જ્યારે આ પદ જ્યાં જ્યાં ગવાય છે ત્યાં ત્યાં ઊંડી-ઘેરી છાપ મૂકીને જાય છે. ‘માને તો મનાવી લેજો રે, હે જી મારા વા’લાને વઢીને કહેજો રે...’ અહીંયાં વાત રાધા અને ઓઘવજી સાથે થાય છે અને કેન્દ્રમાં કૃષ્ણ છે... કૃષ્ણ છે એટલે એ વડાલો તો રહેવાનો જ, પણ આ પદને આજના સમય સાથે ઘૂંટીએ છીએ ત્યારે પણ એક વિચાર સારો ઠરે છે. જે વડાલા હોય એને મનાવી લેવા જોઈએ. સગાંઓને કશું જ કહેવાતું હોતું નથી. એટલે જ કૃષ્ણ સગો નથી, વડાલો છે... આજના સમયમાં કૃષ્ણ એટલે સામે ઊભેલી ક્ષણ – જેના આપણે સુદામા છીએ, એ આપણને ભેટે છે અને આપણે કાળના ત્રિભેટે છીએ...

અવારનવાર કાર્યક્રમોને કારણે માણસોને મળવાનું બને છે. પત્રો - ફોન અને ઈ-મેઇલ એક જ શબ્દને વાંચે છે, સાંભળે છે, અનુભવે છે, અને એ છે થાક... એ થાક સંબંધોનો નથી, પ્રેમનો નથી, મૈત્રીનો નથી – એ થાક સંબંધોમાં, પ્રેમમાં, મૈત્રીમાં જે નથી છતાં એ દેખાડવાનો થાક છે... જેવા હોઈએ એવા પ્રગટ થઈ જવાનો આનંદ જુદો જ હોય છે. ફૂલ પાંદડાં જેવું નથી લાગતું અને પાંદડું ફૂલ જેવું નથી લાગતું... જેવા હોઈએ એવા, જેમાં

હોઈએ એમાં પ્રગટ થવાનો વૈભવ અદકેરો હોય છે... આપણે માણસમાં છીએ, આપણામાં માણસ છે અને માણસાઈમાં પ્રગટ થવાનો હેતુ એ જ આપણો માર્ગ. જેમણે ક્ષણને સાર્થક કરી છે એમણે સદીઓને અજવાળી છે... જેમણે ક્ષણને પાછી ઠેલી છે એમને માટે જિંદગી ખાલી ચડી ગયેલી હોય છે.. ફૂલને ફાગણના મહિનામાં જોઈએ છીએ ત્યારે કુદરતના રુઆબની ખબર પડે છે... કુદરતના દબદબાને માણવા મળે છે. ઈશ્વરને મૂર્તિમાં નહીં, સ્ફૂર્તિમાં શોધવો જોઈએ. મંદિર ઉપર ફરકતી ધજાની જેમ ફરકતા-ફરકતાં આવડવું જોઈએ... ક્ષણ આ જ શીખવાડે છે...

‘ક્ષણ’ના ચહેરાને સમય કહેવાય છે. ઘડિયાળ એ સમયનું શરીર છે, ભૂતકાળ હાડપિંજર છે... ભવિષ્યકાળ જન્મવાનું બાકી એવું બાળક છે અને વર્તમાનના આપણે પાલક છીએ... વર્તમાન ભૂતકાળને સોંપી દેવા માટે નથી હોતો. વધુ એક સારી ક્ષણમાં ઇંતેજાર માટે પણ નથી હોતો, વર્તમાન હોય છે જીવવા માટે... વર્તમાન હોય છે સારું અને શુભ ઇચ્છવા માટે... નરસૈયો એટલે જ આજની ઘડી તે રળિયામણી...’ એમ કહે છે...

સ્કૂલમાં હોઈએ તો દર વર્ષે પરીક્ષા આવે, કલાકાર હોઈએ તો જ્યારે જ્યારે કલા પ્રદર્શિત કરવાની હોય એ દિવસો પરીક્ષાના દિવસો બની રહે, કવિ હોઈએ તો કવિતા લખતી વખતે કોરા કાગળની પરીક્ષા થતી હોય છે અને મૌનને દીક્ષા મળતી હોય છે... સ્કૂલ અને કોલેજ સુધી પરીક્ષા આપવાના દિવસોનો રોમાંચ’ આજે રોમાન્સ લાગે છે. એ દિવસોમાં તો એ ફક્ત ટેન્શનના દિવસો લાગતા હતા. આમ જોઈએ તો પરીક્ષા પૂરી ક્યાં થાય છે? આપણી અંદરનો એક માણસ સતત પરીક્ષા આપે છે. સતત જાગતો રહે છે... ખીલતો રહે છે... ખીલવતો રહે છે... પરીક્ષા તો કહેવા પૂરતી છે, બાકી તો એ સાબિતી છે... ક્ષણે આપણને અને આપણે ક્ષણને સાચવ્યાની પ્રતીતિ છે...

ઓન ધ
બિટ્સ

જે જે થયો પ્રાપ્ત ઉપાધિયોગ,
બની રહ્યો એ જ સમાધિયોગ...

— ઉમાશંકર જોશી

‘ચાંદરણાં’નો ચંદરવો

ગુજરાતી ગઝલ અને મુશાયરા પ્રવૃત્તિ એકબીજાના પર્યાયમાં ઊરઘાં છે. મુશાયરા પ્રવૃત્તિને જે પાયાના ગઝલકારોએ વેગ આપ્યો છે એના મૂળમાં ‘ડમરો’ અને ‘તુલસી’ના કવિ રતિલાલ ‘અનિલ’ છે. ‘કંકાવટી’ જેવું મેંગેઝિન ૪૦ કરતાં વધારે વર્ષો સાહિત્યિકતા અને વજાદારી સાથે ચલાવ્યું. નામ અનિલ પણ પલાંઠી વાળીને બેઠેલો પવન... ‘આંટાનો સૂરજ’ નામનો નિબંધસંગ્રહ... દરેક સાહિત્યિક પ્રેમીઓએ વાંચવા જેવો છે. એમનાં ‘ચાંદરણાં’ એટલા જ ખ્યાતિપ્રાપ્ત અને મૂલ્યનિષ્ઠ માણસાઈનાં આરાધક. રફમી ઓગસ્ટે એમણે વિદાય લીધી ત્યારે એમને મૂકવા સ્મશાને ગયેલો... શાંત, એકાંતસભર ચહેરાને જોઈને શે’ર સ્ફુરેલો...

જીવન ગઝલનો મક્તા લખતો જાય છે,
પાછો ‘અનિલ’ સામા પવનનો થાય છે.

આજે ગુજરાતી શીર્ષસ્થ ગઝલકારો આંગળીના વેઢા વધારે પડે એટલા - ગણીને બે-ત્રણ બચ્યા છે. એવા સમયમાં ગઝલને કવિતાની લગોલગ બેસાડનારા આ શબ્દ-શિલ્પીએ અદ્ભુત ‘વન-લાઈનર્સ’ નામે ‘ચાંદરણાં’ આપ્યાં છે. એ ચાંદરણાં માણવા, મમળાવવાં અને વાગોળવાં જેવા છે. સાહિત્યિક સારસ્વત શરીફા વીજળીવાળાએ તાજેતરમાં એ ચાંદરણાંનું સંપાદન કર્યું છે. એમાંથી વાગોળવાં ગમે એવા ચાંદરણાંઓ એક પછી એક વહેતાં કરું છું.

પાણી રસ્તો કરે એમ રતિલાલ ‘અનિલ’ની ‘ચાંદરણાંવાણી’ આપણા હૃદયમાં ઘર બાંધે છે. હવે ‘ચાંદરણાં’ બોલશે...

- ગરીબી કાચી ઉંમરને પાકી કરે છે.
- સુખને સંતાઈ રહેવામાં મજા આવતી નથી.
- ઈશ્વરની શોધ થઈ એ પહેલાં માણસ નાસ્તિક ન હતો.

- કિનારો આઘો-પાછો થાય તો પણ કિનારો જ કહેવાય.
- હવામાં ખીંટી જુએ તે શ્રદ્ધા.
- કેળવણી તમને અનુકરણ કરતાં શીખવે છે.
- ન લખાયેલા શબ્દો લેખકનું ભવિષ્ય હોય છે.
- નિંદા એવું માનપત્ર છે જેમાં મૌલિક વિશેષણો હોય છે.
- મદારી માત્ર એક જ બંદરનો વેપારી હોય છે.
- દરેક સ્વપ્ન ઊંઘમાં જ સાકાર થાય છે.
- જીવનમાં તક તો છે, પણ સરનામા વગરની છે
- અનુકરણ ન કરે તે પડછાયો ન કહેવાય.
- પેટનો ખાડો - જીવવા માટેનો અખાડો.
- ઘડપણની શરૂઆત બીજાને શિખામણ આપવાથી થાય છે.
- દષ્ટિની ભાષાને કોઈ વ્યાકરણ નથી હોતું.
- પરિસ્થિતિ ન બદલાય એ વર્તનનું સત્ય છે.
- કવિતા એ નકશા વગરનો દેશ છે.
- અગ્નિ સિવાય કોલસાને કોણ ઊજળો કરે?
- પતંગિયાનાં ગામમાં રંગરેજ ભૂખે મારે.
- દીવાને સૂર્ય થવાનું કહેવાય, સૂર્યને દીવો થવાનું ન કહેવાય!
- કેટલાક લોકો અહંકારનો બોજ ઉપાડવાની મજૂરી કરે છે.
- માશૂકનું ગોત્ર ગઝલનું અને પ્રેમિકાનું પિયર - કવિતા.
- સગપણ વિનાનાં સગાં તે મિત્રો.
- જોડાં બદલાય પણ લાત બદલાતી નથી.
- ન્યાય વાયદો કરતો નથી - નવી તારીખ આપે છે.
- કચરો કહે છે, મારો ભૂતકાળ બહુ ભવ્ય હતો’.
- જૂનું વાહન ન બદલે તે દેવ કે દેવી કહેવાય!

- થાકેલી આંખોમાં પણ કોઈ માળો બાંધે છે.
 - પડછાયો પાણીમાં પડે તો પણ ભીનો થતો નથી.
 - પ્રતિષ્ઠા એ બરફનું બનેલું સિંહાસન છે.
 - સરવાળા કરતાં બાદબાકી ઓછી જગ્યા બગાડે છે.
 - પાપની ઉંમર વધે છે, પણ તે ઘરડું થતું નથી.
 - ચિંતા મનને ખોતરે છે, પ્રસન્નતા કોતરે છે.
 - ‘લીક’ થાય છે તે પબ્લિક’ થઈ જાય છે.
 - બહુ ઓછા યુદ્ધો મેદાનમાં ખેલાય છે.
 - દેશને જ નહીં, કૂતરાને પણ પોતાની સરહદ હોય છે.
 - બીજો માણસ છે ત્યાં સુધી પ્રેમ પણ છે અને ભય પણ છે.
 - દિશાને ઓવારણાં લેવાં હોય ત્યારે વૃક્ષો ધૂણે છે.
 - પ્રેમ કરતાં દાંપત્ય વધારે સહિષ્ણુ હોય છે.
 - શિયાળે માણસો અને ઉનાળે ગોદડાં તડકો ખાય.
 - પડઘો અવાજનો જોડિયો ભાઈ છે.
 - ભદ્રતાના રબરથી દંભને ભૂંસી શકાતો નથી.
 - લાકડું કંઈ મોક્ષ પામવા બળતું નથી.
 - પ્રાર્થના કરો પણ મોઢાને ભિક્ષાપાત્ર ન બનાવો.
 - ગોદડી વિકાસ કરે છે અને ગાભો થાય છે.
 - પ્રત્યેક સુખ પછી થોડો સૂનકાર હોય છે.
 - નેતાઓના એજન્ડા પર મતદાર હોય છે, ‘માણસ’ નહીં.
 - માજી વફાદાર હડકાયો કહેવાય!
 - પાણી બેઠું તો જમીન કહે હુંય બેસું.
 - સામના કાચબાને ઇતિહાસની ઢાલ છે.
- આ અને આવાં મૈ કેટલાંયે ‘ચાંદરણાં’રૂપે ‘વન લાઈનર્સ’ નામે ‘વાક્યાર્થ-

કાવ્યપ્રકાર' આપનારા રતિલાલ 'અનિલ'નો યાદગાર શે'ર સાંભરે છે...

નથી એક માનવી પાસે બીજો માનવ હજી પહોંચ્યો;

'અનિલ', મેં સાંભળ્યું છે ક્યારનો બંધાય છે રસ્તો.

વહેલી સવારે જોઈએ છીએ ત્યારે ખ્યાલ આવે છે કે પ્રત્યેક ચાંદરણને પોતાનું સૌંદર્ય હોય છે અને સૌંદર્ય સ્વયં એક ચાંદરણું છે.

ઓન ધ
ગિટ્સ

ક્ષણની ભૂલ હતી,
સદીઓએ સહન કર્યું,
સદીઓ તો વીતી ગઈ,
ક્ષણો નથી વીતતી...

- વસંત છેડા